

Príspevok Slovenska k Svetovému samitu Rio+20

Základy trvalej udržateľnosti, aj keď v jej počiatkových fázach ešte oficiálne takto nenazvané, boli prvýkrát deklarované už na začiatku 20. storočia 26. americkým prezidentom Theodorom Rooseveltom. Spočívali predovšetkým v ochrane prírody ako fundamentálnej podmienky prežitia i ďalšieho rozvoja, ktorej hodnoty nepatria len súčasnej, ale rovnako tak budúcim generáciám, v potrebe neznečistenia prostredia, ako aj šetrom prístupe k prírodným zdrojom (zdroje nie sú nevyčerpatel'né). V 2. polovici 20. storočia sa jej princípy objavili v správe Rímskeho klubu *Limity rastu*, ktorá nadväzovala na hľadanie nového typu rozvoja ľudskej civilizácie s ohľadom na rastúci počet obyvateľov a limitovanú únosnosť našej planéty. Úsilie o jej globálnu aplikáciu sa datuje od r. 1987, kedy sa prijala Správa Valného zhromaždenia OSN *Our Common Future/Naša spoločná budúcnosť*. Veľkú iniciatívu pri jej formulovaní mala vtedajšia nórska premiérka Gro Harlem Brundtlandová (jej prínos je známy ako správa Brundtlandovej komisie OSN 1983 – 1986).

Konferencia OSN Rio+20, ako je na inom mieste v *Enviromagazíne* (pozri č. 6/2012, a toto vydanie – B. Moldan, s. 20 – 22) podrobne opísané, mala koncepciu trvalo udržateľného rozvoja posilniť a posunúť do ďalších detailnejších dohôd. Avšak od očakávania po dosiahnutý cieľ je často dlhá cesta... Rio+20 sa ukončilo len konštatovaním, že verifikovateľné akčné, avšak právne nezáväznú ciele trvalej udržateľnosti, platné pre všetky štáty sveta, sa prerokujú až v r. 2015 v nadväznosti na nevyhnutné posilnenie inštitucionálneho rámca trvalo udržateľného rozvoja.

Tohto konštatovanie nie je náhodné. Svet sa mení a pohybuje v čase, hľadá svoju alternatívu prežitia. Stojí pred základnou úlohou prekonať krízové dôsledky. Všeobecne sa poukazuje na to, že tak rozsiahla kríza sa mohla zrodíť len spojením mnohých okolností – politických, sociálnych, hospodárskych, technologických, environmentálnych i etických a morálnych. Tkvie to v neoliberalizme, ktorý o. i. zľahčuje spoločenské dôsledky hospodárskych otrav odtrhovaním monetárnej sféry od reálnej ekonomiky a ignoruje skutočnosť, že človek musí žiť v zdravom životnom prostredí. Nevyhnutné je vytvoriť komplexnú novú inštitucionálnu štruktúru Slovenska, Európy a sveta. Zvládnutie novej paradigmy vedy môže pomôcť pri vypracovaní novej vývojovej trajektórie.

K tomu má prispieť aj práca kolektívu autorov vedeného prof. RNDr. Kolomanom Ivaničkou, DrSc.: *New model of socio-economic sustainable development of the Slovak Republic/Nový model sociálno-ekonomického trvalo udržateľného rozvoja Slovenska*, vydavateľ: Inštitút aplikovaného manažmentu Trenčín, vydané pre Vysokú školu ekonomie a manažmentu verejnej správy v Bratislave v apríli 2012; str. 377, ISBN: 978-80-89600-02-1. Cieľom tejto monografie s 20 príspevkami podporujúcimi ťažiskovú myšlienku je hľadanie alternatívy novej, kreatívnej ekonomiky a nájdenie nových adekvátnych rozvojových stratégií pre Slovensko. Recenzovaná monografia, napísaná v angličtine so slovenským resumé jednotlivých príspevkov a podložená použitou literatúrou, je zároveň odpoveďou na výzvu Svetového samitu Rio+12. Organizátori samitu vyzvali všetky členské štáty na tvorbu svojich nových modelov sociálno-ekonomických aktivít (rozvoja), pretože v súčasnosti uplatňované modely sa ukázali byť trvalo neudržateľné.

Podstatou aj tohto článku je poukázať predovšetkým na nové rozvojové impulzy, atribúty, prvky a súvisiace väzby, ktoré prinesú spoločnosti novú kvalitu a ktoré vytvárajú nevyhnutné vstupy pri tvorbe nového modelu trvalej udržateľnosti spoločnosti na Slovensku.

Úloha kultúry

V trvalo udržateľnom rozvojovom modeli zohráva neodmysliteľnú úlohu kultúra. Je známe, že prvá priemyselná revolúcia (1830 – 1880) práve zásluhou kultúry prerástla do druhej priemyselnej revolúcie. V súčasnosti sme na prahu tretej priemyselnej revolúcie: ide o nový energetický a komunikačný systém. Opiera sa o štyri nové lokalizačné faktory: disperznú energiu, možnosť využitia už jestvujúcich artefaktov na lokáciu obnoviteľných

Foto: Juraj Kostúrik

zdrojov energie, skladovanie energie pomocou vodíka a prepojenie nových energií s novou informačnou komunikáciou. Obnoviteľné zdroje umožňujú nový spôsob hospodárstva a dávajú nádej na tvorbu nového modelu civilizácie. Zatiaľ nám však chýba nová

kultúra pre tento príbeh ľudstva (K. Ivanička). V sociálnom správaní človeka nie je dominantný len individuálny prospech, ale aj vzájomná socializácia a spolužitie, lebo kultúra a genetika ovplyvňujú aj vnímanie ekonomických procesov.

Prijatie uvedených zásad si však vyžaduje tvorbu nového spôsobu myslenia a vedomia. Jej prijatie bude podstatným príspevkom pre tvorbu aj nového rozvojového modelu. V opačnom prípade sa prestavba nemôže stať skutočnosťou. Ak nezačneme myslieť v nových kategóriách, môže sa stať, že negatívne premeny prostredia planéty (klimatické a ekonomické zmeny) nás predbehnú a nedokážeme prežiť.

Lokálne a regionálne špecifiká

Podľa viacerých renomovaných odborníkov je nevyhnutná diverzibilita sveta. Komplexnosť si však vyžaduje rovnako rešpektovať lokálne, regionálne, národné, štátne, zdrojové i etické osobitosti. Treba vnímať dynamiku jednotlivých sfér rozvoja spoločnosti a na jednej strane porozumieť, čo je nové, progresívne a teda potrebuje priestor, na druhej strane rozoznať i to, čo je už vývojom prekonané, ustupuje a má uvoľniť priestor inovatívnym prístupom, invenciam a kreativite. Dôležitým predpokladom úspešnej zmeny je aktualizácia pamäti, formujúcej ducha miesta (génus loci). Uvedené atribúty potrebujú v praxi nové stimuly: kreatívny priemysel, služby, inštitúcie, ktoré sú podstatné pre tvorbu prosperity a bohatstvo štátu.

Prestavba vedomia

Prestavba vedomia spoločnosti, vyznačujúca sa rýchlym rastom kreatívnej triedy, zosieťovaním poznatkových bánk, inštitúcií a podnikov do kreatívnych klastrov, otvára cestu k novej realite. Siete a ich jadrá sú dôležitou súčasťou sociálneho kapitálu územia. Ak má Slovensko obstáť v európskom priestore, musí mať svoje centrá – ideopolisy, t. j. prepojenie siete miest s metropolami a ich metropolitnými regiónmi, ktoré budú neustále posilňovať svoj inovačný potenciál. Zároveň ich budú spájať najlepšie tradície génia loci s potenciálom tretej vývojovej vlny poznatko orientovanej spoločnosti. Génus loci poskytuje teda aj nezanedbateľnú ponuku výberu štartovacích aktivít pre tvorbu nového modelu rozvoja Slovenskej republiky.

Potenciál morfickej rezonancie

V priestore existuje niečo ako univerzálny prenos priestorových foriem (štruktúr). Sú to štruktúry, ktoré zostávajú v pamäti systému a rezonujú s inými tvarovo príbuznými štruktúrami. Evolúcia, ako tvorivý proces, prijíma informácie prenosom celej štruktúry prostredníctvom rezonancie. Podľa R. Scheldraka tvorivý proces spája veci dohromady a vytvára tak celky, ktoré predtým nejestvovali. Vníma sa aj ako evolúcia stále komplexnejších a hierarchicky stále vyšších súčastí (kvalít).

Nová paradigma vedy, ktorú dotvára aj teória morfickej rezonancie, vníma prírodu, planétu Zem ako Gaja-planétu, živú entitu a dáva našej existencii v priestore nové súradnice. Ide o významný prínos k trvalej udržateľnosti sveta, ale pravdepodobne aj o podstatný krok pre naše prežitie. Odhaľuje nové dimenzie tvorby prosperity, invencie a kreativity (K. Ivanička).

Lepešie využívať polohu

Slovensko, ktoré sa nachádza v strede Európy, je prirodzenou križovatkou významných ciest a smerov. Jeho geografický priestor má predpoklady na získanie podpory pre progresívny vývoj. Ide o strategickú realitu, ktorá podporuje tvorivé a inovačné myslenie. Dokáže premieňať idey, námety, napojenia na produkty, služby, inovatívne riešenia a prekonávať krízové situácie. Treba však zároveň aktívnejšie podporovať vlastnú poznatkovú a vzdelá-

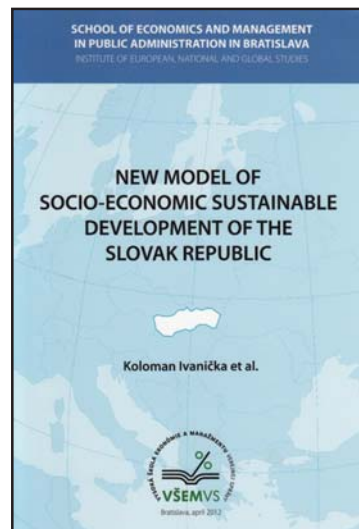

Foto: Martina Ridzňová

nostnú infraštruktúru, potenciál na generovanie programov a plánov ako tomu bolo doteraz, a tým napomáhať vytváraniu vlastného „brandingu krajiny“, imidžu: treba ukázať Európe a svetu, čo krajina robí, čím sa stáva a ako sa transformuje. Atraktívny branding krajiny, regiónu, lokality je prostriedok pre očakávanú podporu a spoluprácu aj zo zahraničia.

Nová paradigma ekonomie

Spríevodným procesom a organickou súčasťou premien spoločnosti bude obnova pôvodného obsahu ekonomie a sformovanie novej paradigmy ekonomickej vedy. Osobitnú pozornosť si vyžadujú kreativita, invencie inovácie, a to pri formovaní ľudskej a environmentálne orientovanej ekonomiky (K. Ivanička). Nárady Európy a sveta vynakladajú veľké prostriedky na obranu a vojenské ciele a ani si neuvedomujú, že nebezpečie už ani tak nehrozi od susedov a od iných národov, ale od životného prostredia planéty, ktoré je bezohľadne exploátované a devastované. Hrozba prichádza od samotnej prírody, ktorá si vyžaduje tie finančné prostriedky, ktoré sa vynakladajú na vojenské ciele. Veda spolu s etikou musia získať adekvátnejšie postavenie, riešiť problémy ľudstva a prispievať k jeho prosperite a prežitiu. Nové technológie predpokladajú kontinuálny výskum s merateľnou efektívnosťou a požadujú posilniť graduálne a postgraduálne celoživotné vzdelávanie i na rekvalifikačné a špecializačné procesy (P. Ivanová, P. Staněk). Investície do vedy a výskumu sú v prípade SR však nateraz na hranici únosnosti (M. Klus, V. Sklenková).

Trh práce

Na trhu práce dochádza k vytváraniu nových profesií i k posunu k vyššej kvalifikačnej náročnosti u jestvujúcich pracovných miest; vyžaduje sa flexibilita pracovného trhu. Problémom je presmerovanie masy zamestnaných z industriálnej fázy spoločnosti do postindustriálnej fázy, čo súvisí s mentálnymi a biologickými danosťami väčšiny populácie

(jej limitami vstupu do kvartérneho či kvintérneho sektoru). Globálny i domáci trh práce sú stále viac ovplyvňované nielen procesmi technologických zmien, ale aj procesmi tzv. outsourcingu a offshoringu, t. j. vylúčením určitých činností z činnosti transnárodných korporácií, externalizácia činností a ich delegovanie na iné externé organizácie. Z toho vyplývajú aj rozpory medzi systémom vysokoškolského štúdia a už spomenutými zmenami na trhu práce. Nepotvrdila sa lineárna predstava nárastu kvalifikačne náročných pracovných miest. Treba zabrániť medzigeneračným stretom. V prípade Slovenska, ale aj ďalších malých otvorených ekonomík, nárast podielu nezamestnaných absolventov vysokých škôl možno eliminovať len výraznejším vstupom zahraničných investorov (P. Ivanová, P. Staněk).

Úloha Európskej únie

Uplatnenie koncepcie TUR je pre EÚ jednou z prioritných agend. Po neúspechu pôvodnej (2000), ako aj redefinovanej Lisabonskej stratégie (2005) vznikla nová, realističnejšia stratégia, ktorá konkurencieschopnosť EÚ, ako aj jednotlivých členských štátov, podmienila vytvorením inteligentného, udržateľného a inkluzívneho hospodárstva (pozri dokument Európa 2020). Obsahuje aj tieto ciele trvalej udržateľnosti:

- zlepšiť sa má stav v oblasti vzdelávania a zamestnanosti a znižovania chudoby;
- väčší podiel výskumu, vývoja a inovácií v hospodárstve v kombinácii s efektívnejším využívaním zdrojov má prispieť k väčšej konkurencieschopnosti a tvorbe nových pracovných miest;
- zvýšený podiel investícií do ekologickejších technológií má pomôcť v boji proti zmenám klímy a vytvárať nové obchodné a pracovné príležitosti.

Problém vymožitelnosti realizácie opatrení zo strany EÚ voči členským štátom má riešiť politika súdržnosti EÚ, ktorá podmienila poskytovanie finančných prostriedkov členským štátom v programovom období 2014 – 2020 ich úzkym prepojením na dosiahnutie cieľov Európy 2020. Na Slovensku sa prijala stále aktuálna národná Stratégia konkurencieschopnosti do r. 2010 so štyrmi oblasťami (každá z nich so samostatným akčným plánom): informačná spoločnosť; inovácie, veda a výskum; investície do ľudí a vzdelávania; podnikateľské prostredie.

Kríza politických systémov alebo kríza západnej demokracie

Úlohou a cieľom demokracie je dosiahnutie zámerov, ktorým má demokracia slúžiť, t. j. zabezpečovanie všestranných cieľov a potrieb občanov. Politické strany však opustili priority občanov a nahradili ich prioritami politických mocenských pozícií. Na západnej demokracii pozorujeme odklon od pôvodnej základnej úlohy. Otázkou je, či ide o krízu demokracie ako dôsledku všeobecnej svetovej krízy alebo nastúpila nová skutočnosť, že západná demokracia už dnes nie je schopná alebo už nie je vhodná na riešenie úloh, ktoré pôvodne riešila. Časť občianskych inštitúcií sa prikláňa k názoru, že dnes komplexná spolupráca inštitúcií štátu, výskumu, súkromných organizácií, hospodárskych inštitúcií (priemyslu, poľnohospodárstva, obchodu a iné) môže zabezpečiť demokratické úlohy spoločnosti lepšie ako mocensky orientovaný systém politických strán (K. Ivanička).

Dialóg pokračuje, a preto treba pozorne sledovať nové argumenty nového vývojového obdobia.

Na báze citovanej práce K. Ivaničku a kol. pripravil Juraj Šilvan

Indikátory trvalo udržateľného rozvoja

Trvalo udržateľný rozvoj (TUR) je založený na myšlienke, že potreby súčasnej generácie by mali byť zabezpečené bez toho, aby bola ohrozená schopnosť budúcich generácií zabezpečiť si svoje potreby. Jednou z výziev takéhoto smerovania bolo premietnuť princípy TUR do každodenného správania, posudzovať všetky plánované i realizované aktivity prostredníctvom kritérií TUR a vyhodnocovať vývoj spoločnosti pomocou súboru ukazovateľov (indikátorov) TUR.

Komisia pre trvalo udržateľný rozvoj OSN prijala 18. apríla 1996 v New Yorku **ukazovatele trvalo udržateľného rozvoja**, z ktorých bolo pre SR relevantných 125 ukazovateľov schválených uznesením vlády SR č. 655/1997 zo 16. septembra 1997 o uplatňovaní Agendy 21 a vyhodnocovaní ukazovateľov TUR v SR. Týmto uznesením bolo uložené ministrom, vedúcim ostatných ústredných orgánov štátnej správy SR vyhodnocovať podľa požiadaviek a metodiky OSN a podľa určeného gestorstva uplatňovanie jednotlivých kapitol Agendy 21 a ukazovatele TUR v SR.

V roku 2001 bola prijatá **Národná stratégia trvalo udržateľného rozvoja SR** (NS TUR), vrátane súboru ukazovateľov TUR. Navrhnutý súbor ukazovateľov na hodnotenie plnenia tejto národnej stratégie v oblasti environmentálneho piliera vychádza z možnosti jeho aplikovateľnosti pri vyhodnocovaní plnenia hlavných cieľov vytyčených v NS TUR a v jej prioritných oblastiach, s dôrazom na vecné,

smerné ciele a priority, spadajúce do oblastí environmentálneho piliera TUR podľa jednotlivých ciest a prostriedkov navrhnutých k ich dosiahnutiu.

Slovenská agentúra životného prostredia realizuje úlohu **Hodnotenie a aktualizácia indikátorov environmentálneho piliera TUR v SR**. Cieľom úlohy je udržiavanie aktualizovanej informačnej základne indikátorov environmentálneho piliera TUR a súvisiacich indikátorov v SR a permanentné sledovanie a zapracovávanie zmien súvisiacich s vývojom TUR, Lisabonského procesu a stratégie Európa 2020 v SR, v nadväznosti na prijatú pozíciu SR k Lisabonskému procesu a stratégii Európa 2020 do indikátorov TUR. Užívateľmi výstupov sú MŽP SR, odborní pracovníci orgánov verejnej správy, ako aj široká odborná i laická verejnosť.

V súvislosti so zmenou klímy, nedostatkom energií a nerastných surovín začína mať medzi piliermi TUR čoraz výraznejšie postavenie environmentálny pilier, ktorý je prioritne touto úlohou hodnotený. Okrem hlavného piliera, týkajúceho sa životného prostredia, sú sledované aj indikátory súvisiace so životným prostredím v rámci sociálneho, ekonomického a inštitucionálneho piliera. Aktualizovaná databáza indikátorov TUR, prístupná na Enviroportáli, obsahuje v súčasnosti spolu 92 indikátorov, z toho v rámci: environmentálneho piliera – 65 indikátorov, ekonomického piliera – 15 indikátorov, sociálneho piliera – 9 indikátorov a inštitucionálneho piliera – 3 indikátory (pozri www.enviroportal.sk). Zdroj: SAŽP